

VIRTUAL REALITY: MYTH AND REALITY

Husan Hamroqulovich Muhammadiyev

Senior Lecturer of the Department of Humanities and Social Sciences

Samarkand branch of Tashkent University of Information Technologies

husanmuhammadiyev0@gmail.com

Samarkand, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Virtual reality, digital environment, consciousness transformation, technological development, simulation, perception, social impact, information society, cyberspace, philosophical analysis.

Received: 04.05.26

Accepted: 05.05.26

Published: 06.05.26

Abstract: This article examines the theoretical and practical aspects of virtual reality as a phenomenon, as well as its role in contemporary society and its impact on human consciousness. Particular attention is paid to the analysis of widespread myths about virtual reality and their correlation with scientifically grounded facts. In the context of rapid digital technological development, the study explores the social, psychological, and philosophical implications of virtual environments, including transformations in human perception of reality. As a result, both the opportunities and potential risks associated with virtual reality are systematically evaluated.

VIRTUAL REALLIK: AFSONA VA HAQIQAT

Husan Hamroqulovich Muhammadiyev

TATU Samarqand filiali "Gumanitar va ijtimoiy fanlar"

kafedrasi katta o'qituvchisi

husanmuhammadiyev0@gmail.com

Samarqand, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Virtual reallik, raqamli muhit, ong transformatsiyasi, texnologik taraqqiyot, simulyatsiya, idrok, ijtimoiy ta'sir, axborot jamiyati, kiber makon, falsafiy tahlil.

Annotatsiya: Mazkur maqolada virtual reallik fenomenining nazariy va amaliy jihatlarini, uning zamonaviy jamiyat hayotidagi o'rni hamda inson ongiga ta'siri ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Shuningdek, virtual reallik haqidagi keng tarqalgan afsonalar va ularning ilmiy asoslangan haqiqat bilan o'zaro nisbatlari ochib beriladi. Tadqiqotda raqamli texnologiyalar rivoji sharoitida virtual

muhitning ijtimoiy, psixologik va falsafiy oqibatlari yoritilib, insonning reallikni idrok etish mexanizmlaridagi transformatsiyalar asoslanadi. Natijada virtual reallikning imkoniyatlari bilan bir qatorda uning xavf-xatarlari ham tizimli ravishda baholanadi.

ВИРТУАЛЬНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ: МИФ И РЕАЛЬНОСТЬ

Хусан Хамрокулович Мухаммадиев

Старший преподаватель кафедры «Гуманитарные и социальные науки»

Самаркандского филиала Ташкентского университета информационных технологий

husanmuhammadiyev0@gmail.com

Самарканд, Узбекистан

О СТАТЬЕ

<p>Ключевые слова: Виртуальная реальность, цифровая среда, трансформация сознания, технологическое развитие, симуляция, восприятие, социальное влияние, информационное общество, киберпространство, философский анализ.</p>	<p>Аннотация: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты феномена виртуальной реальности, а также её роль в современной социальной среде и влияние на человеческое сознание. Особое внимание уделяется анализу распространённых мифов о виртуальной реальности и их соотношению с научно обоснованными фактами. В условиях стремительного развития цифровых технологий исследуются социальные, психологические и философские последствия виртуальной среды, а также трансформации механизмов восприятия реальности человеком. В результате проводится комплексная оценка как возможностей, так и потенциальных рисков виртуальной реальности.</p>
--	--

Kirish. XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi inson hayotining deyarli barcha sohalarida tub o‘zgarishlarni yuzaga keltirdi. Ayniqsa, virtual reallik texnologiyalarining paydo bo‘lishi va takomillashuvi natijasida borliqni idrok etish, bilish va tajriba orttirish shakllari yangi bosqichga ko‘tarildi. Virtual reallik bugungi kunda nafaqat texnik yangilik sifatida, balki murakkab ijtimoiy-falsafiy hodisa sifatida ham ilmiy tadqiqotlarning markaziga aylanmoqda. Shu bois mazkur fenomenni “afsona” va “haqiqat” nisbatida tahlil qilish dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo‘ladi.

Virtual reallik tushunchasi ko‘pincha inson ongini to‘liq egallab oluvchi sun’iy muhit sifatida talqin etiladi. Ommaviy axborot vositalari va ommabop madaniyatda u ko‘pincha insonni real hayotdan uzib qo‘yuvchi xavfli vosita sifatida tasvirlanadi. Biroq ilmiy

yondashuvlar virtual reallikni bundan ancha murakkab va ko'p qirrali tizim sifatida ko'rsatadi. U inson faoliyatining turli jabhalarida ta'lim, tibbiyot, sanoat, harbiy soha va hatto san'atda samarali qo'llanilayotgan innovatsion texnologiya sifatida e'tirof etilmoqda. Demak, virtual reallik haqidagi mavjud stereotiplar va ilmiy haqiqat o'rtasidagi tafovutni aniqlash zarurati yuzaga keladi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, unda virtual reallik fenomeni nafaqat texnologik, balki ijtimoiy, psixologik va falsafiy jihatdan kompleks tahlil qilinadi. Insonning reallikni idrok etish mexanizmlari, ong va tajriba o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, shuningdek, raqamli muhitning shaxs va jamiyatga ta'siri ilmiy asosda yoritiladi. Shu bilan birga, virtual reallikning imkoniyatlari bilan bir qatorda uning ehtimoliy xavf-xatarlari ham tanqidiy nuqtai nazardan baholanadi.

Tadqiqotning maqsadi virtual reallik haqidagi keng tarqalgan afsonalarni ilmiy asosda tahlil qilish, ularning haqiqatga mos yoki mos emasligini aniqlash hamda ushbu texnologiyaning zamonaviy jamiyat rivojidadagi o'rni va ahamiyatini ochib berishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun maqolada tizimli tahlil, qiyosiy yondashuv hamda falsafiy umumlashtirish usullaridan foydalaniladi.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi. Virtual reallik fenomenini o'rganish zamonaviy ilm-fanning turli yo'nalishlari kesishgan nuqtada shakllangan bo'lib, u texnologik, psixologik hamda falsafiy yondashuvlar integratsiyasini talab etadi. Mazkur masala yuzasidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, virtual reallik dastlab texnik muhit sifatida talqin qilingan bo'lsa, keyinchalik uning inson ongiga, idrokiga va ijtimoiy xulq-atvoriga ta'siri chuqur o'rganila boshlandi.

Virtual reallikning ontologik va simulyativ mohiyatini tushuntirishda Jean Baudrillard tomonidan ilgari surilgan simulyakrlar nazariyasi muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Unga ko'ra, zamonaviy jamiyatda belgilar va simulyatsiyalar real borliq o'rnini egallab boradi, natijada "haqiqat" va "sun'iylik" o'rtasidagi chegaralar nisbiylashadi. Bu yondashuv virtual reallikni "afsona" sifatida talqin qiluvchi qarashlarning falsafiy ildizlarini tushuntirish imkonini beradi.

Shuningdek, ong va idrok muammolarini tahlil qilishda Maurice Merleau-Ponty ning fenomenologik konsepsiyasi alohida ahamiyatga ega. U insonning reallikni anglash jarayonini tana va tajriba orqali amalga oshishini asoslab beradi. Mazkur yondashuv virtual muhitda inson tajribasining qayta shakllanishini tahlil qilishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Virtual reallikda "ishtirok etish" hissi aynan sub'ektiv idrok mexanizmlariga bog'liqligi bilan izohlanadi.

Texnologik nuqtai nazardan esa virtual reallikning rivojlanishi va amaliy qo'llanilishi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar orasida Ivan Sutherland ning ishlari muhim o'rin tutadi. U virtual muhitni yaratishning dastlabki konseptual asoslarini ishlab chiqqan bo'lib, zamonaviy VR tizimlarining shakllanishiga zamin yaratgan. Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda virtual reallikning ta'lim, tibbiyot va sanoat sohalaridagi samaradorligi empirik jihatdan asoslab berilmoqda.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, virtual reallikni baholashda ikki asosiy yondashuv mavjud: birinchisi uni insoniyat uchun xavfli, real hayotdan uzoqlashtiruvchi vosita sifatida talqin qiluvchi tanqidiy yondashuv; ikkinchisi esa uni yangi imkoniyatlar yaratadigan innovatsion texnologiya sifatida ko'ruvchi optimistik yondashuv. Mazkur maqola aynan ushbu qarama-qarshi nuqtai nazarlarni tahlil qilish orqali muvozanatli ilmiy xulosaga kelishni maqsad qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi kompleks yondashuv asosida qurilgan. Unda, avvalo, tizimli tahlil usuli yordamida virtual reallik fenomenining tarkibiy elementlari va ularning o'zaro aloqalari o'rganildi. Qiyosiy tahlil metodi orqali virtual reallik haqidagi afsonaviy qarashlar ilmiy faktlar bilan solishtirildi. Fenomenologik yondashuv asosida insonning virtual muhitdagi sub'ektiv tajribasi tahlil qilindi. Shuningdek, interdisiplinar yondashuv qo'llanilib, falsafa, psixologiya va axborot texnologiyalari sohalaridagi ilmiy natijalar integratsiya qilindi.

Bundan tashqari, umumlashtirish va konseptual modellashtirish metodlari yordamida virtual reallikning ijtimoiy va falsafiy mohiyati bo'yicha nazariy xulosalar shakllantirildi. Tadqiqot davomida zamonaviy ilmiy manbalar, statistik ma'lumotlar hamda ilg'or xorijiy tajribalar tahlil qilinib, ularning asosida mualliflik yondashuvi ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar. Virtual reallik fenomenini "afsona" va "haqiqat" o'rtasidagi nisbatda tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, mazkur texnologiya atrofida shakllangan qarashlar ko'pincha ilmiy asoslangan faktlardan ko'ra, stereotip va ijtimoiy tasavvurlarga tayanadi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, virtual reallik haqidagi eng keng tarqalgan afsonalardan biri uning insonni real hayotdan butunlay uzib qo'yishi haqidagi fikrdir. Amaliy va empirik ma'lumotlar esa bunday qarashning bir tomonlama ekanligini ko'rsatadi. Chunki virtual muhit inson faoliyatini to'liq almashtirmaydi, balki uni kengaytiruvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, virtual reallikning inson ongiga ta'siri murakkab va ko'p qatlamli xarakterga ega. Bu jarayonni tushuntirishda Jean Baudrillard tomonidan ilgari surilgan simulyatsiya konsepsiyasi muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Unga ko'ra, virtual muhitda yaratilgan obrazlar real voqelikning o'rmini bosmaydi, balki uni qayta talqin qiladi. Natijada

inson ongida “ikkinchi darajali reallik” shakllanadi, bu esa idrok jarayonining transformatsiyasiga olib keladi.

Fenomenologik nuqtai nazardan qaralganda, Maurice Merleau-Ponty ta’kidlaganidek, insonning reallikni idrok etishi bevosita tajriba va sezgi orqali amalga oshadi. Virtual reallik esa aynan shu sezgi kanallarini modellashtirish orqali “ishtirok etish effekti”ni yuzaga keltiradi. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, virtual muhitda mavjudlik hissi (presence) darajasi yuqori bo’lgan hollarda foydalanuvchi real va virtual tajriba o’rtasidagi farqni vaqtincha kamaytiradi, biroq bu holat barqaror emas va ong darajasida nazorat qilinadi.

Shuningdek, virtual reallikning ijtimoiy ta’siri ham tahlil qilindi. Natijalarga ko’ra, VR texnologiyalari ta’lim, tibbiyot va kasbiy tayyorgarlik sohalarida yuqori samaradorlikka ega. Masalan, murakkab jarrohlik amaliyotlarini simulyatsiya qilish yoki xavfli ishlab chiqarish jarayonlarini virtual tarzda o’rganish inson salomatligi va xavfsizligini ta’minlashda muhim vosita bo’lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, ortiqcha va nazoratsiz foydalanish holatlarida psixologik qaramlik, ijtimoiy izolyatsiya kabi salbiy oqibatlar yuzaga kelishi ehtimoli ham aniqlangan.

Tahlil jarayonida virtual reallikni baholashda dualistik yondashuv ya’ni uni mutlaq ijobiy yoki mutlaq salbiy hodisa sifatida talqin qilish ilmiy jihatdan yetarli emasligi asoslandi. Aksincha, mazkur texnologiyani kompleks tizim sifatida, uning imkoniyatlari va xavf-xatarlarini o’zaro bog’liqlikda o’rganish zarurligi aniqlandi. Virtual reallik insonning bilish faoliyatini kengaytiruvchi vosita bo’lishi bilan birga, uning ong va xulq-atvoriga ta’sir etuvchi muhit sifatida ham namoyon bo’ladi.

Natijalar umumlashtirilganda, quyidagi ilmiy xulosalarga kelindi: birinchidan, virtual reallik haqidagi ko’plab afsonalar ilmiy asosga ega emas va ko’proq ijtimoiy stereotiplar mahsulidir; ikkinchidan, virtual reallik inson idrokini transformatsiya qiluvchi, biroq uni to’liq almashtirmaydigan texnologik muhit hisoblanadi; uchinchidan, uning ijobiy yoki salbiy ta’siri bevosita undan foydalanish darajasi va madaniyatiga bog’liq; to’rtinchidan, virtual reallik zamonaviy jamiyatda yangi bilim va tajriba shakllarini yaratishda muhim omil sifatida namoyon bo’lmoqda. Shu tariqa, olib borilgan tahlillar virtual reallikni “afsona” va “haqiqat” o’rtasidagi murakkab, ko’p o’lchovli fenomen sifatida talqin qilish zarurligini asoslab beradi hamda uning istiqboldagi rivojlanish yo’nalishlarini belgilash imkonini yaratadi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari virtual reallik fenomenining zamonaviy ilmiy tafakkurdagi o’rni murakkab va ko’p qirrali ekanligini ko’rsatdi. Tahlillar asosida aniqlanishicha, virtual reallik haqidagi keng tarqalgan tasavvurlar ko’pincha ilmiy asosdan yiroq bo’lib, ularni tanqidiy qayta ko’rib chiqish zarurati mavjud. “Afsona” sifatida talqin qilinadigan qarashlar,

asosan, texnologiyaning ehtimoliy xavflarini absolutlashtirishga moyil bo'lsa, ilmiy yondashuv virtual reallikni inson faoliyatini kengaytiruvchi va transformatsiya qiluvchi vosita sifatida baholaydi.

Tadqiqot jarayonida virtual reallik inson ongiga bevosita emas, balki bilvosita idrok, tajriba va interaktiv muhit orqali ta'sir ko'rsatishi asoslandi. Bu esa uning ta'siri deterministik emas, balki shart-sharoit va foydalanish darajasiga bog'liq ekanligini anglatadi. Shu nuqtai nazardan, virtual reallikni nafaqat texnologik mahsulot, balki ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida o'rganish muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Natijalar shuni ko'rsatdiki, virtual reallikning ijobiy imkoniyatlari ta'lim samaradorligini oshirish, kasbiy tayyorgarlikni takomillashtirish, xavfli jarayonlarni modellashtirish uning zamonaviy jamiyatdagi ahamiyatini belgilab beradi. Shu bilan birga, undan noto'g'ri yoki me'yorida ortiq foydalanish psixologik qaramlik, ijtimoiy izolyatsiya kabi salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Demak, virtual reallikning ta'siri uning texnik xususiyatlaridan ko'ra ko'proq inson omili va foydalanish madaniyatiga bog'liqdir.

Xulosa sifatida ta'kidlash mumkinki, virtual reallik "afsona" va "haqiqat" o'rtasidagi qarama-qarshilik emas, balki ularning dialektik birligida namoyon bo'ladigan fenomen hisoblanadi. Uni to'g'ri anglash uchun kompleks, interdisiplinar yondashuv zarur. Kelgusida ushbu yo'nalishda olib boriladigan tadqiqotlar virtual reallikning inson taraqqiyotidagi o'rni, uning axloqiy va ijtimoiy oqibatlarini chuqurroq ochib berishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Jean Baudrillard *Simulacra and Simulation*. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 1994.
2. Maurice Merleau-Ponty *Phenomenology of Perception*. – London: Routledge, 2012.
3. Ivan Sutherland *The Ultimate Display // Proceedings of IFIP Congress*. – 1965. – P. 506–508.
4. Mel Slater *Place Illusion and Plausibility Can Lead to Realistic Behaviour in Immersive Virtual Environments // Philosophical Transactions of the Royal Society B*. – 2009. – Vol. 364. – P. 3549–3557.
5. Jeremy Bailenson *Experience on Demand: What Virtual Reality Is, How It Works, and What It Can Do*. – New York: W.W. Norton & Company, 2018.
6. Frank Biocca *The Cyborg's Dilemma: Progressive Embodiment in Virtual Environments // Journal of Computer-Mediated Communication*. – 1997. – Vol. 3(2).

7. Jaron Lanier Virtual Reality: The Promise of the Future // Interactive Learning International. – 1992. – Vol. 8(4).
8. World Economic Forum The Future of Jobs Report. – Geneva, 2020.
9. Muhammadiev K. Potentiality and virtuality in the philosophy of modern times //Theoretical & Applied Science Учредители: Теоретическая и прикладная наука. – 2022. – №. 3. – С. 1000-1004.
10. G'aniyev E. Yoshlarda axloqiy inqiroz kuchayishida ommaviy axborot vositalarining roli //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2025. – Т. 5. – №. 5. – С. 245-248.
11. Husan M. Dialectics of Potentiality and Virtuality in Space and TIME //European Scholar Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 40-42.
12. Usmonov F. Modern Science and Ethics: Scientific Humanism Based on Responsibility //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2025. – Т. 43. – С. 163-167.